

Február másodikára virradó éjjel az oroszok nagy támadásba lendültek. Bátyámék egysége a két német szárny között foglalt helyet, de azok tervszerűen visszavonultak. A mieinknek azonban *nem volt, aki Fehérvárról kivigye a visszavonulási parancsot*. Az oroszok körülgzárták, és gyakorlatilag megsemmisítették a századot. Amikor a hír a parancsnokságra ért, Dömötör (akkor már) százados a vele lévőkkel átverekedte magát az orosz gyűrűn, s a még élő 11, azaz tizenegy fiút kimenekítette. Ennyien maradtak belőlük.

Egy fehérvári páter és egy tartalékos zászlós volt végig velük. A páter életben maradt, ott volt a tömegsír felbontásánál is, édesanyámmal is beszélt. Nevét sajnos nem tudom. Bátyámat eltűntté nyilvánították. Sem a Vöröskereszt, sem más fórum soha többé nem tudott róla felvilágosítást adni. Édesapám törvénytelen meghurcoltatása következtében családuknak elkerült Ajkáról, és – nem akarván bajt hozni rá – senkivel sem tartottunk kapcsolatot. A város lakossága a szocialista átépítés során teljességgel kicserélődött; az egykori településből a három templomon kívül talán semmi sem maradt. Hogy is emlékezne ott ma már valaki az 1944/45 fordulóján történetekre? A korábbi evangélikus lelkész, Győr Sándor, és Ajka helytörténésze, Tilhof Endre sem talált semmi nyomot.

Mégis reménykedem. Folyóiratunkat, a Honismeretet sokan olvassák szerte az országban. Akárhogy szétszóródott is Ajka lakossága, közülük valakinek csak kezébe kerül írásom!

A tordai csata 60. évfordulóján, 2004. X. 17-én, ahogy már írtam, nagy ünnepség volt Kolozs megyében. Ők már sok elveszettnek hitt nevet megtaláltak. De tán, mi, anyaországiak se vagyunk rosszabbak náluk. Talán mi is meg tudjuk adni egyszer a végtisztséget hős fiainknak.

Dr. Simor Ferencné Bokody Éva

Helytörténetírásunk buktatói*

A matolcsi zsinat igazsága

Szatmárnémeti, tágabban (a történelmi) Szatmár múltjával foglalkozó munkák részben a XIX. században, majd a XX. század elején, illetőleg annak negyvenes éveiben keletkeztek. A II. világháborút követő fél évszázadban az ismert társadalmi korlátozások következtében Szatmár történelmének, népe életének, anyagi és szellemi műveltségének kutatása, feltárása, közzététele nem vagy alig volt lehetséges. Az ősoktól örökölt értékek megőrzésének, ápolásának, továbbadásának törekvése a XX. század utolsó évtizedétől vált ismét lehetségessé.

Több tudományterületen szaktanulmányok jelentek meg szakfolyóiratokban, gyűjteményes kötetekben, de mellettük önálló kötetek is. A szaktudományok művelői mellett különféle képzettségű és indítékú szerzők jelentettek meg a közművelődés ügyének előmozdítását célzó, a falu és a térség anyagi és szellemi múltjának feltárására törekvő munkákat. Az önállóan megjelent helytörténeti-honismereti irodalom fogalomkörébe sorolt munkák között műfaji besorolásuk szerint vannak valóban (falu)monográfia igényűek, mások művelődéstörténeti értékűek, ismét mások építészeti és képzőművészeti értékeket feltárók, helytörténeti értékűek, vagy a konferenciák előadásait tartalmazó kötetek is. Több megjelent munka műfaji besorolása, irodalmi súlya viszont vitatható és bizonytalan.

Tanulmányomban bővebben a helytörténeti munkák egyik műfajával, az intézménytörténettel, ezen belül konkrétan az iskolatörténettel kívánok foglalkozni, másodsorban néhány kutatómódszertani kérdésre akarok utalni.

Művelődéstörténetünk sürgető feladatára, középiskoláink történetének, illetőleg társadalmi szerepének eddig ismert kerettörténetüket meghaladó bemutatására két és fél évtizede Jakó Zsigmond professzor hívta fel a figyelmet, majd megfogalmazta a feladatokat és a feldolgozás elvi és módszertani szempontjait.¹

* Elhangzott a X. Partiumi Honismereti Konferencián, Sárközüjlakon, 2004. szeptember 10-én. (Szerk.)

¹ A Bethlen kollégium diáktársadalma a feudalizmus korában. In: *Jakó Zsigmond – Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Kriterion, Bukarest, 1979. 41–80. old.

Kutatómunkám során Szatmárnémeti vonatkozásában először a XVII. században alapított református gimnázium történetével foglalkoztam. Az 1983-ban elkészült munka magyar művelődéstörténeti tárgyú lévén nem jelenhetett meg, és a Kriterion letiltott 30 könyve közé került. A kiadóhoz be nem nyújtott könyvtártörténeti részt viszont *Szatmár – A református kollégium könyvtára 1632–1727* címmel, Kulcsár György szerzői álnéven – a szegedi József Attila Tudományegyetemen működő könyvtártörténeti munkaközösség megjelentette a *Partiumi könyvesházak 1623–1730* című kötetében. Az iskolatörténeti tanulmányt 1994-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület adta ki az Erdélyi Tudományos Füzetek sorozatban *A szatmári református kollégium és diákjai (1610–1852)* címmel. Ugyanebben az évben jelent meg Szegeden *A Szatmári diákok 1610–1852* című könyvem, amely a református kollégium diáknévsorai mellett már tartalmazta a katolikus gimnázium diáknévsorait és a püspöki líceum hallgatóinak névsorait is.

A református gimnázium történetének kutatása mellett, illetőleg utána hozzákezdtem a Pázmány Péter alapította gimnáziumra vonatkozó anyag összegyűjtéséhez is. E munka önálló kiadványként való megjelentetését 1990 után a könyvkiadás anyagi nehézségei késleltették, ezért aztán közlését megelőzte a sorrendben tulajdonképpen később kutatott és megírt *Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum* történetének közlése.² Az iskolatörténeti kutatások folyamán bukkantam rá a felső fokú oktatási intézmény, a *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanítóképző Intézet* anyagára, s megírtam az 1894-től 1924-ig humán és reál tagozattal működött felső fokú tanítóképző történetét.

A kitűzött célt, vagyis történetük, működésük eddigi ismereteket meghaladó feltárását sikerült megvalósítani mind a négy oktatási intézményről szóló tanulmányban. Az azonos szempontok érvényesítése, a tanulmányok mindegyikében megvalósuló vezérfonal – főbb területei: az intézmény szerkezete és működése, a tantervek és a tananyag, az iskolák könyvtára és értékelése, illetőleg az oktatásban való hasznosíthatósága, az intézmény törvénykönyve, a diáklétszám alakulása, a diákok származáshelye, továbbtanulása, pályaválasztása, társadalmi eredete – lehetővé teszi az intézmények anyagának összefoglaló oktatástörténeti munkába való besorolását is.

A négy tanulmány együttes közlésének gondolatát az adta, hogy mindegyikük külön-külön a szatmári iskolatörténet lényeges eseményeit és vonásait, jellegét tárja elénk. A szatmári oktatás képeinek kiegészítéséül aztán jónak láttam, a középfokú és felsőfokú oktatás teljes hálójának számbavételét, minden egykori és mai magyar tannyelvű iskola működésének áttekintését is.

A továbbiakban a kutatás és feldolgozás során adódott főbb módszertani kérdésekkel foglalkozom.

A kutató munka legelső lépése az intézményekre vonatkozó teljes szakirodalom számbavétele és értékelése volt, ezt követte az ismert források ellenőrzése, valamint a feltáratlan források felkutatása és feldolgozása. A szakirodalom számbavétele nemcsak a (főleg) helyi szerzőknek a református és a katolikus gimnáziumról megjelent munkáit jelentette, hanem a XV–XIX. századi magyar iskolázásra, különösképpen a protestáns és a jezsuita iskolák alakulására, általános működésére vonatkozó irodalmat, a kérdés legfrissebb tudományos értékelését is. A széles körű tájékozódás felétlenül szükséges volt, hogy a helyit az általános tükrében is vizsgálhassam. Jakó Zsigmond figyelmeztetése és tanácsa szerint jártam el, amikor a szakirodalom forrásokra való hivatkozásait is lehetőségek szerint ellenőriztem. Tanácsa – amint a továbbiakból kiténik – hasznosnak bizonyult.

A református gimnáziumról írt tanulmány alapvető levéltári forrása két kódex, az 1610-ben megkezdett *Matricula studiosorum*, amely 1737–1747-ig tartalmazza a diákok aláírási jegyzőkönyveit, a könyvtárjegyzékeket, az iskolaszéki jegyzőkönyveket, a másik *A Szatmári Ref. Oskolába jári Tanulók Neveiket magába foglaló Könyv* (Beírási anyakönyv), amely az 1820–21-es tanévtől az 1855–56-os tanév végéig tartalmazza a szatmárnémeti református iskolák adatait.

A katolikus gimnázium (Nagyobb Királyi Gimnázium) levéltári forrásanyagát képezik év eleji és félelvi összeírások, osztályozási jegyzőkönyvek, az ösztöndijasokról készült kimutatá-

² In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 8. évfolyam, 3–4. szám, 107–136, illetve a Szatmárnémeti Történeti Múzeum gyűjteményes kötetében: Satu Mare – studii și comunicări, XIII. évf., 283–304. old.

sok, összehasonlító táblázatok, latin nyelvű törvénykönyv, a jezsuita kollégium (rendház) könyvtárjegyzéke, a XVIII. századi jezsuita gimnázium könyvtárjegyzéke, a Pálos-rendi gimnázium könyvtárjegyzéke, a Pálos-rendi tanárok magánkönyvtárának jegyzéke, a két rend feloszlásakor készített osztrák leltárak.

A püspöki líceum forrásanyagaiból a tanuló ifjúság összeírásaiból, jegyzőkönyveiből, tanév eleji, félévi, év végi tájékoztató összeírásokból, évi vizsgarendekből, tantárgyankénti vizsgajegyzőkönyvekből, az ösztöndíjasokról készült kimutatásokból, a tanárok nyilvántartási (és minősítési) lapjaiból, fizetési jegyzékekből áll.

A polgári iskolai tanítóképző forrásai: a megalakulásától (1894/95-től) vezetett felvételi napló, a tantestület tanácskozási jegyzőkönyvei, a növendékek érdemsorozata 1922-ig.

A többi iskolák anyaga közül fontos helytörténeti forrásnak tartom az izraelita polgári iskola anyakönyveit, amelyek az iskoláról a köztudatban addig ismerteket meghaladó tényanyagot is közölnek, fontos okirat a szatmári zsidó közösség vezetőinek dr. Scheffler János katolikus megyéspüspökhöz írt levele, amelyben megköszönik közbenjárását a tervezett zsidó kereskedelmi középiskola létesítéséért.

A szakirodalom tanulmányozása folyamán megállapíthattam, hogy a szerzők ismerték az eredeti források egy részét, konkrétan a református gimnázium történetével foglalkozók a *Matricula studiosorum*-ot, volt olyan is, akinek járt a kezében a debreceni református püspöknek írt 1759-beli egyházmegyei jelentés, amely a gimnázium könyveiről is szól. A katolikus szerzők nyilvánvalóan tudtak Pázmány Péter alapítóleveléről, úgy tűnik, valamelyes ismeretük volt a gimnáziumok könyvtáráról is. Az eredeti források megvizsgálása során azonban kitért, hogy az elődök forráskezelése nem egyszer pontatlan. A diákságról közölt számadatok többször nem egyeznek meg *Matricula studiosorum*-ban megtalálható névsorokkal számokkal és másutt helytelenül kiolvasott neveket közölnek. Helytelenül értelmeznek a tanulók neve mellé írt bejegyzést, így születik meg aztán a batizvasvári csatában meghaltak és ott a temetőben eltemetett diákok valótlán névsora. (Az irodalmi hivatkozásokban felsorolt 42 tanuló közül 24-en biztosan nem haltak meg az ütközetben, mindössze hiányoztak a következő tanévben. A későbbi években ugyanis ismét ott tanultak, szerepelnek a névsorokban, aláírták a jegyzőkönyveket.)

Felületes az 1759-es könyvvállományra vonatkozó adatközlés is. A jezsuiták vezette gimnázium működésének megindulására vonatkozó egykorú irodalmi adat is téves. Igaz ugyan, hogy Pázmány Péter alapítólevele 1636-os keletű, de ő nem gimnáziumot alapított, hanem jezsuita kollégiumot. A fogalom a jezsuiták (akkori) értelmezésében olyan szerzetes közösség, amelynek feladata a rendszabályból a hívek gondozására vonatkozó tevékenység mellett magasabb fokú iskola fenntartása és működtetése is. Az iskola, a tanítás Szatmáron azonban csak három év múlva, 1639-ben valósult meg.

A katolikus gimnázium történetével foglalkozó munkák említik a jezsuita gimnázium és a pálos gimnázium diákkönyvtárát is. Azt írják, hogy az előbbiben 69, az utóbbiban 51 könyv volt. A jezsuita gimnázium felszámolásakor készített leltár valóban 69 címet említ, de feltünteteti a példányszámot is, s ez összességében 1164 könyvet jelentett. A Pálos-rendi tanárok a könyvtárat tényleg 51 könyvvel gyarapították, de gimnáziumot felszámoló jegyzőkönyv azt is tanúsítja, hogy ez 90 példányt jelentett.

A források felületes kezelése, az első közlések pontatlansága következtében a későbbiekben az iskolák történetével foglalkozó munkák aztán önhibájukon kívül téves adatokat közölnek, ez történik a rájuk hivatkozó, őket idéző XX. századi szerzőkkel is, akik arra alapozva, hogy az eseményekhez időben ők álltak közelebb, közléseiket feltétlenül helyesnek fogadják el.

A szatmári református gimnáziumra vonatkozó forrásokból másutt működő iskola történetére vonatkozóan – nyilvánvalóan a tények nem ismeretéből származó – tévesen írott adatot is helyesbíthetünk. Például a debreceni kollégium történetével foglalkozó írás eltűntként, valószínűleg meghaltként említi volt tógás diákját, Szegedi Lőrincet. A valóság más: Szatmárra jött és 1597–1605 között az itteni elemi iskola tanítója (rektora) volt.

Az említett példák is erősítik a történelemtudomány világos felfogását, a kutató munka helyes álláspontját: az igazság felderítése az egyetlen járható út, a megközelítés lehetséges módja a múlt tanúinak, az írott forrásoknak a – természetesen szakszerűen, kritikusan meg-

vizsgált – vallomása. Ezt azért szükséges hangsúlyoznom, mert a források kezelésében igen-csak gondot okozó jelenségre is bukkanhattam, konkrétan az eredeti adatok szándékos megváltoztatására.

A szatmárnémeti református főgimnáziumról készülő munkám megírása során magától értetődően felhasználtam Bakcsy Gergelynek a millenium évében megírt könyvét, *A szatmárnémeti ev. ref. főgimnázium története* című munkáját. Természetesen elolvastam a könyvében megjelölt forrásokat is.³ Valószínűnek tartom, hogy Bakcsy Gergely fő forrását Bartók Gábor 1860-ban megjelent könyve jelentette: *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei*.⁴ Gondot okozott, hogy eltéréseket, ellentmondásokat találtam (Sarkadi) Nagy Mihály (XIX. század eleji) eredeti (saját kezű) kézírata, s a század második felében ezt közlő, illetőleg kiegészítő Bartók Gábor könyvében foglaltak között. Végül Bartók Gábor könyvében megtaláltam az eltérések okát. Megírja, hogy elődje írásának (újra)kiadása során „A nehezen érthető helyeket világosságra állítottam, a kétes és oly adatokat, melyek valami bajt szülhetnek, vagy valakinek rossz óráit csinálhatnának egész tisztelettel kihagytam.” Tehát: a maga és kora ízlése/értelmezése/törekvései/elvárása szerint megváltoztatott tényeket, értelmezéseket.

Bartók Gábor könyvének szövege (szövegértelmezése) a szatmárnémeti református iskolát megnevező szavaknak olyan jelentést és fogalmi tartalmat tulajdonít, amely a későbbiekben aztán megalapozatlan állításokat tesz lehetővé, ezeket aztán tetézi a Bakcsy Gergely munkájában pontatlanul, hamisan idézett szöveg és időpont.

Bartók Gábor (1860-ban) írja: „... itt a Luther reformációja után csakhamar *főiskola* alakult”.

Bartók azután egyházi levéltári okiratot idéz. Szövege a Nagy Mihály könyvében olvasható, ő az egyházi levéltárban talált félárkusnyi írásból vette (415. old.): „*Schola Szatmarina ab immemoriali tempore sus habuit rectores et studiosos togatos plus- minus 10. – Anno 1610. schola haec in celebrem gymnasii formam mutata est.*” (151 old.) A következő oldalom pedig ezt írja: „... a szatmári iskola jobb rendbe hozatott, megnagyobbított s *kollegiumi* rangra emeltetett.” (152. oldal)

Ugyanerről Nagy Mihály könyve 416. oldalán ez olvasható: „Ezen idő tájra esik tehát az Oskolának jobb mederbe való hozása, megnagyobbítása és Collegiummá változtatása.”

Bakcsy Gergely (1896-ban) azt írja, hogy az iskola már a XVI. században *főiskola* volt, bizonyító adatul az egyházkerületi levéltár egyik oklevele alapján állítja: „a zsinati jegyzőkönyvek egyike 1594-ből a *matolcsi zsinatnak* következő végzését tartalmazza: „*A debreczeni főiskolára való gyűjtésekre nagy gond fordítassék, szintűgy a szatmárra.*”

Ezt követően ő is idézi a Bartók könyvéből már idézett mondatot.

A XIX. század második felében a nyilvános gimnáziumi, majd főgimnáziumi rang elismeréséért küzdő szatmárnémeti református gimnázium számára fontos érvül hangoztatták az iskola régiségét, a benne folyó képzés fokát hasonlították a debreceni kollégiumhoz. Tény, hogy a XIX. századi források szerzői nem ismerik a magyar oktatástörténetben használatos szavak és fogalmak jelentéstartalmát. A szavak pontos jelentésének nem ismerése, illetőleg hibás ismerete, értelmezése aztán téves értelmezések, következtetések nyelvi alapjává, forrásává lesz. Ilyen (még a XX. század második felében is jelentkező félremagyarázásokra lehetőséget adott/adó) a *főiskola* szó. A szavak (fogalmak) jelentésének vizsgálatakor, értelmezésekor kutatómódszertani elvünk a nyelvtudományban a „*szavak és dolgok*” [Wörter und Sachen] módszereként ismert eljárás lehet, ami azt kívánja, hogy pontosan vizsgáljuk meg, hogy – esetünkben, az adott iskolára vonatkozóan – mit jelentett egy-egy szó (fogalom) a vizsgálódás helyén és időpontjában.

A XVI. századi Magyarországon (Szatmáron is) az *iskola* olyan oktatási intézmény volt, amelyben a gyermekeket (általában) olvasni és írni tanították. A nagyobb városokban azon-

³ Forrásai közt említi még *Szirmay Antal*: Szatmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete. Buda, 1800., *Kiss Kálmán*: A szatmári református egyházmegye története. Kecskemét, 1878., *Kovács István*: A szatmári ref. iskola története. Debrecen, 1880. című munkáit, valamint a szatmárnémeti főgimnázium és az egyházmegye levéltárait.

⁴ Összeszedte: *Sarkadi Nagy Mihály*, rendszerbe üttötte s kiegészítette: *Bartók Gábor* helv. hitv. gymn. igazgató. Kiadta s nyomatta Kovács Márton nyomdatulajdonos Szatmárt 1860. Nagy Mihály 1818-ban írta (kéziratot formában is fennmaradt) *Nemes Szabad Királyi Szatmár-Németi Városának Históriaja* című munkáját, amely három évtized múltán nyomtatásban is megjelent: *Szatmár-Németi sz. k. város s történetei leírása*, I–II. Szerk.: S. Nagy Mihály. H.n., é.n. (Szatmár, 1848.)

ban megjelentek az iskola magasabb fokozatát jelentő ún. *városi-plébániai iskolák*, ezek kéttagozatosak voltak, az alsó tagozaton olvasni és írni tanítottak, a felsőbb tagozaton a nagyobbak már latin nyelvtant és irodalmat, illetve más praktikus anyagot is tanultak.

Valószínűleg a városi (humanista) iskola fogalmára vonatkozhatott a protestáns szóhasználatban a *főiskola* (tulajdonképpen: 'felsőbb iskola') megnevezés. A XX. században hajlamosak voltak a szó jelentésébe beleérteni a XX. században használatos jelentéstartalmat: legalább középiskolát, de lehetőleg ennél is magasabb fokú iskolát értek alatta.

A magyar köznyelvben a XVI–XVII. században az iskola szónak a latin eredetijét használták: *schola* (skóla). A szatmári városi tanács magyar nyelvű jegyzőkönyve is így említi: „A *scholához* való segítség. A *scholabeli* diákoknak (Deákoknak) az város az régi szokás szerint főzet...” – idézi az iskolatörténet. Ilyen iskola minden bizonnyal Szatmáron is volt a reformációot megelőzően, ezt a református iskolatörténetíró Kovács István is említi. (Tény azonban, hogy a magyar oktatástörténeti szakirodalom Szatmárt nem említi a korszak 26 legkiemelkedőbb városi-plébániai iskolája között, viszont említi Kolozsvárt, Máramarosszigetet, Nagybányát, Debrecent, Sárospatakot.) Nem biztos tehát, hogy a Kovács Istvánnak a rendezett latin iskoláról szóló értesülése nem a Domonkos-rendi szerzetesek Németiben működő, csak 1570-ben megszűnt iskolájára vonatkozik-e. Annyi bizonyos, hogy a reformáció következményeként a katolikus iskolák Szatmáron és Németiben is fokozatosan megszűntek és protestáns-humanista iskolákká alakultak, melyeknek fő szerepe az iskolai oktatás mellett a református vallásos nevelés volt.

Magáról a reformáció időpontjáról (Sarkadi) Nagy Mihály – Szirmay könyvének adataira és közlésére is utalva – ezt írja: „Mellyik esztendőben reformálta Dévai Szatmárt és hihető Németit is, egész bizonyossággal meghatározni nem lehet.” A szatmári református iskoláról pedig így ír: „Szatmárnak jó iskolája volt. Együtt reformálódott az Ekkleziákkal, ahol azelőtt is jó iskola volt, azután is jó lett. Akárhon vette tehát, de hihető T. Tóth Ferenc tsnak azon állítása, hogy a Reformatio után tsak hamar Collegium lett Szatmáron. Mind az által a 17. század elejéig ezen iskola állapotjáról én semmi jegyzésekre nem találtam.” Bakcsy Gergely XIX. század végén írt iskolatörténete a *főiskola* fogalmát a matolcsi zsinat végzése alapján idézi, a zsinat latin szövegének magyar fordításában: „A debreceni *főiskolára* való gyűjtésekre nagy gond fordítottassék, szintűgy a szatmárra is.” A XVI–XVII. század fordulóján azonban a (mai értelemben vett) középiskola megnevezése: *gimnázium*. A szatmári *schola* 1610-ben lett gimnáziummá. Ezt a *Matricula studiorum* belső fedőlapjára írt bejegyzés tanúsítja. A tényről pontosan tudjuk, hogy Milotai Nyilas István kezdeményezte, az 1607-ban megvásárolt telekre épített iskola 1610-től működött. Ugyanezt tanúsítja az 1896-ban írt iskolatörténetben idézett ref. egyházi levéltári feljegyzés is: „Anno 1610. *schola haec in celebrum gymnasii mutata est.*”

A matolcsi zsinaton egyébként a valós helyzet ismeretében pontosan fogalmaztak: a debreceni kollégiumról és a szatmári iskoláról beszéltek. A zsinati jegyzőkönyvben ez olvasható: „*Provida cura Illust (rissini) Colegii Debreczini Collectatum adhibetur főiskolára való gyűjtésekre: cui suppar etiam Scholae Szathmarinae.*” Magyarul: *A debreceni kollégiumra nagy gond fordítottassék, szintűgy a szatmári iskolára.* (Ez is annak a bizonyossága hogy a jóhiszeműség a bibliográfus halála.)

A *kollégium* megnevezés a kiemelkedő protestáns iskolák (a nagyenyedi, debreceni, pápai, sárospataki) megnevezésére csak a XVII. század végén, illetve a XVIII. században jelent meg. Olyan intézményeket neveztek meg így, amelyek háromtagozatos felekezeti iskolákká váltak, és a középkori káptalani iskolák „*schola maior*” tagozatának mintájára bölcselettel alapozott teológiát oktató tagozatot is szerveztek, vagyis teológiai tagozatuk is volt. Azt most nem tudjuk eldönteni, hogy a matolcsi zsinati végzést idéző Bakcsy Gergely könyvében a latin szöveg pontatlan (hamis) fordítása a szakértelem hiánya-e, vagy szándékos csúsztatás, tény, hogy szövege által a XVII. századbeli körülmények tetszés szerint magyarázhatók, félremagyarázhatók, tévesen értelmezhetőek. A valós szöveg vitán felülülé teszi, hogy a szatmári iskola nem volt egyenrangú a debrecenivel, s mint köztudott, annak partikulája volt.

Az iskolatörténeti adatolás legnagyobb csúsztatása azonban nem a hibás fordítás, hanem a hamis történeti adat közlése. A matolcsi közzsínat időpontja: 1694. november 21.⁵ Éppencsak száz évvel későbbi, mint a Bakcsy Gergely könyvében írt időpont.

⁵ TtREL. I. 1 a. 2 k. 1567–1765. 165. old.

A szatmárnémeti református iskola gimnázium volt, elemi és gimnáziumi tagozattal, diákjai még a XVII. század második felében is osztatlan közösségekben tanultak. (1652-ben merült fel, hogy más iskolák mintájára osztályokra kellene bontani.) A XVII. század végén tehát, amikor Debrecenben háromtagozatos iskola működött, Szatmáron az iskola továbbra is elemi és gimnáziumi tagozatú, hivatalosan nem nevezték kollégiumnak. Ezzel a megnevezésével (előbb néhány korábbi magánokiratban, végrendeletben) majd a XIX. század második felében keletkező munkákban találkozunk.

Szatmárnémetiben is észlelhető jelenség volt az a XIX. század végi–XX. századi törekvés, hogy az iskolák „alapítását” pontos évre, lehetőleg minél korábbra lokalizálják. A szaktudományban ma már meghaladott ez a törekvés, ma már egyetlen kutató sem állítja azt, hogy (például) a debreceni kollégiumot 1538-ban „alapították”; de azt sem, hogy 1549-ben, ahogyan ezt az 1945 előtti debreceni református értesítők címlapján olvasni lehetett.

Szatmáron egy latin nyelvű, református levéltári iratból idézett mondattal érveltek a régisége mellett: (magyarul:) „A szatmári iskolának emlékezetet meghaladó ideje tanítói és tógás diákjai voltak, plusz-mínusz 10.” Az „emlékezetet meghaladó idő” kifejezés valós értelme: régen. (A XIX. század végi értelmezők megpróbálták megállapítani, hogy mennyi idő is haladja meg az emlékezetet. Szerintük: 70–80 év).⁶

A már említett fordításbeli csúsztatás/hamisítás, akár az évszázad eltolása a kutató számára természetesen megkérdőjelezi az 1610-től visszszámolt „emlékezetet meghaladó időt” is. Az első mondat szól ugyanis arról, hogy az iskolának voltak tanítói és tógás diákjai. Új mondat közli: 1610-ben átalakították gimnáziummá.

A források adószak maradtak annak megállapításával és közlésével, hogy ezt az összetett mondatot *mikor írták le?* Ha az 1600-as évek végén íródott, teljesen igaz, vagyis az iskolának már régen vannak tanítói és tanulói, 1610-ben átalakították (magasabb fokúvá) gimnáziummá.

Bármelyik könyvben/monográfiában közölt történelmi vonatkozások alkalmával feltétlenül *el kellene választani a tényeket és az írói képzelet termékeit.*

A megjelent munkákért nemcsak a szerzőnek, a szerkesztőnek is felelősséget kell vállalnia.

A szellemi alkotást elolvasó, elbíráló (erre megkért) szakembernek és/vagy szerkesztőnek nemcsak az írott szöveg nyelvi/nyelvhelyességi vonatkozásaira kell figyelnie, hanem (a tudományos–ismeretterjesztő munkák esetében hangsúlyozottan) a munka szakmai vonatkozásaira, tudományos hitelére is.

Bármely kézirat, munka szakszerű elemzése, javítása sok türelmet igényel, nem szabad elnagyolni, felületesen végezni. (A sajtóhibákkal teli könyvnek már eleve nem lehet sikere.) Az (irodalmi) szakértői, szerkesztői munkában nem a gyorsaság, hanem a minőség az elsőrendű követelmény.

Nyilvánvalóan mindenkor nehezíti az értékelést (és az észrevételek megfogalmazását) az a tény is, hogy a könyvek szerzői, szerkesztői közt számos jószándékú műkedvelő van, akik különböző indítékokból alkotnak/alkotnak, esetenként (kimondottan vagy rejtetten) emberi becsvágyból, hírnévért. Ezek a szerzők nehezen viselik el a kritikai észrevételeket, sértődékenyek. Márpedig az igazságot ki kell mondani, anélkül, hogy személyében meg akarnók bántani vagy akár csak bírálni a szerzőt. Nem a hibázót, hanem a hibát kell bírálnunk. Nyílt párbeszédre van szükség, a modern kutatások fényében. A múltba merevedést, a tekintélyi struktúrák bénító hatását a szaktudományban mellőznünk kell.

Ezt a hagyományt vallotta és őrizte a szatmári református főgimnázium, amikor 1910-ben háromnapos országos rendezvény keretében megünnepelték a gimnázium alapításának 300. évfordulóját.⁷

Teológiai tagozata nem volt. Hivatalos főgimnáziummá válásától (1868) pedig a Szatmárnémeti Református Főgimnázium nevet viselte.

Néhány általánosan érvényes megállapítást mindenképpen el kell mondani.

⁶ Újabb szerzők szerint az emlékezet 40 év után gyengül meg.

⁷ Az 1957. évi 400 éves évforduló valójában nem a gimnázium megalapításának az évfordulója, hanem a protestáns iskolai intézmény alapításának feltételezett időpontja.

A megjelent könyvek kapcsán mindenképp azt kell megállapítani, hogy a szerzők java-
részt *korábbi munkái alapján* dolgoznak, elvétele, vagy alig alapoznak eredeti (levéltári)
kutatásra. (Ezt fokozza, ha a szerző négyekkel összegyűjtetett anyagra alapoz). Ezért a fenti-
ekből eredően esetenként régebbi munkák közléseinek (általában kritikátlan) átvételével,
máskor a korábbi irodalom áramlatainak/elméleteinek továbbélésével találkozunk.

A Szatmári Friss Újság főszerkesztőjének „... *scripta manent*” című, a helyesírási, nyelvhe-
lyességi ellenőrzés hiányát kifogásoló cikkét (2001.III.10.) idézem:

„Megyénkben is elég szép számú könyv jelenik meg minden esztendőben. Sajnálattal kell
azonban megállapítanunk, hogy szinte kivétel nélkül (!) valamennyi hemzseg főként a helyes-
írási, de a nyelvhelyességi hibáktól is. Több évtizedes olvasói gyakorlattal rendelkező ember
szinte undort kap, amikor kézbe veszi. A helyesírási hibáktól hemzsegő könyv olyan, mint a
dadogó ember, aki színész vagy pap akarna lenni: nevetséges.” A továbbiakban megállapítja:
„...*semmilyen jó célt nem lehet szolgálni rosszul, kontár módon, mert az eredmény éppen a fordít-
tottja lesz annak, ami a cél volt.*”

Dr. Bura László

HÍREK

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET Kiállítások, előadások, találkozók programja

FEBRUÁR

15. (kedd) 18⁰⁰ *Közlekedési emlékeink Európában (I.) „Kisvasutak a Kárpát-medencében”*
Gáspár János, a Magyar Közlekedési Alapítvány igazgatójának előadása
19⁰⁰ *„Műszaki emlékeink Észak-Itáliában”* dr. Tiner Tibor kutató, (MEVE) előadása

MÁRCIUS

1. (kedd) 18⁰⁰ *„Népi építészeti gyökerek kutatása”* dr. Szabó László kutató, főiskolai tanár
vetített előadása a Kárpát-medence népi-építészeti remekeiről, felméréseiről
10. (csüt.) 17⁰⁰ *„Új-Zélandi utazás magyar emlékekkel” (II.)* dr. Beckné Dekker Mária (MEVE)
beszámolója - dia képekkel - Új-Zélandon - az ország déli szigetén - tett utazásáról.
A MEVE és Ausztrália Magyar Baráti Köre közös rendezvénye!
14. (hétfő) 18⁰⁰ *„Máriássy János honvéd ezredes emlékezete – halálának 100. évfordulóján”*
A katonáról dr. Kedves Gyula a Hadtörténeti Múzeum igazgatóhelyettese,
az utazóról és rabról dr. Messik Miklós – a Magyar emlékek Britanniában kiállítás
alapján – emlékezik (Igló-Skócia, Murthy Castle–Olmütz–Vác–Buda)

ÁPRILIS

5. (kedd) 18⁰⁰ *Rákóczi emlékeknél Európában (II.)*, A „Magyarok utcája” Rodostóban
Pintér Tamás, a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága titkára előadása
(a MEVE tagság vetített képeivel)
11. (hétfő) 18⁰⁰ *„Kiterítetek ügyis” – Emlékezés József Attilára születésének 100. évfordulóján*
dr. Sárközy Péter, a római Sapienza Egyetem professzorának előadása
19⁰⁰ *József Attila Franciaországban – emlékhelyek vetített képekkel (Messik M.)*
26. (kedd) 18⁰⁰ *„Magyar karitatív hercegnők és szentek emlékei a világban” – előadás,*
(Deák terem) MEVE, kiállítás (szerk. Messik Miklós, I. előadó – Kerengő).

MÁJUS

3. (kedd) 18⁰⁰ *„A élő Árpádok” – dr. Pusztaszeri László (HTMH) főisk. tanár előadása.*
12. (csüt.) 17⁰⁰ *„Gyorsabban, magasabbra, erősebben” – az athéni olimpia előzményei*
dr. Póczy Klára előadása, könyvének bemutatása, meghívott magyar olimpikonokkal!
18⁰⁰ *„Magyar olimpikonok sikerei a világ neves stadionjaiban” – néhány kép a londoni*
Wembley-től az ausztráliai Melbourne-ig (a tagság vetítése).
A MEVE és Ausztrália Magyar Baráti Köre közös rendezvénye!
17. (kedd) 18⁰⁰ *„Einstein és a magyarok”* dr. Gazda István, a Magyar Tudománytörténeti
Intézet Igazgatójának előadása (a tagság vetített képeivel).

JÚNIUS

7. (kedd) 18⁰⁰ *Magyarországon alkotó neves külföldiek (I.) – Angol–magyar kapcsolatok*
„Széchenyi és Clark munkatársa: James Teasdale. a Lánchíd építésvezetője”
Robert Teasdale (az ükunoka) és Messik Miklós (MEVE) vetített előadása.
21. (kedd) 18⁰⁰ *„Magyarok Dél-Afrikában” – Fazekas Ferenc újságíró vetített előadása*

Tagságunk mindenkor szeretettel várja azokat, akik múltunk külföldi emlékei iránt
érdeklődnek! (elérhetőség: 224-8178, 06-20-476-9718, email: promeh@hotmail.com)